पु० अर्चिरादिमार्गशब्दे ३६४ पृ० दर्शितछान्दोग्य वाक्यम् ।"स एनान् ब्रह्म गमयतीत्येष देवयानः पन्थाः देवपथो ब्रह्मपथ इत्यपि तत्र स्थानान्तरे पाठः । तत्र सन्निवेशाद्यधिष्ठातृदेवभेदादिकं शा०सू०भा० दर्शितं यथा "अर्चिरादिना तत्प्रथितेः" शा० सू० ।

"आसृत्युपक्रमात् समानोत्क्रान्तिरित्युक्तम् । स्मृतिस्तु स्मृत्यन्तरेष्वनेकधा श्रूयते । नाड़ीरश्मिसम्बन्धेनैका "अथैतैरेव रश्मिभिरूर्द्ध्वं आक्रमते, इति । अर्चिरादिकैका "तेऽर्चिषमभिसम्भवन्त्यर्चिषोऽहः" इति ; "स एतं देवयानं पन्थानमापद्याग्निलोकमागच्छति"इत्यन्या । "यदा वै पुरुषोऽस्माल्लोकात् प्रैति स वायुमागच्छति" इत्यपरा । "सूर्यद्वारेण ते विरजाः प्रयान्ति" इति चापरा । तत्र संशयः किं परस्परं भिन्ना एताः स्मृतयः किं वैकैवानेकविशेषणेति । तत्र प्राप्तं तावद्भिन्ना एवैताः स्मृतय इति, भिन्नप्रकरणस्थितत्वाद्भिन्नोपासनशेषत्वाच्च । अपि च "अथैतैरेव रश्मिभिः" इत्यवधारणमर्चिराद्यपेक्षायामुपरुध्येत, त्वरावचनञ्च पीड्येत"स यावत् क्षिप्येन्मनस्तावदादित्यङ्गच्छति" इति तस्मादन्योन्यभिन्ना एवैते पन्थान इत्येवं प्राप्तेऽभिदधुमहे । अर्चिरादिनेति । सर्वो ब्रह्मप्रेप्सुरर्चिरादिनैवाध्वना रंहतीति प्रतिजानीमहे । कुतः ? तत्प्रथितेः । प्रथितो ह्येष मार्गः सर्वेषां विदुषाम् । तथाहि पञ्चाग्निविद्याप्रकरणे "ये चामी अरण्ये श्रद्धां सत्यमुपासते" इति विद्यान्तरशीलिनामप्यर्चिरादिका स्मृतिः श्राव्यते । स्यादेतत् यासु विद्यासु न क्वाचिद्गतिरुच्यते तास्वेवेयमर्चिरादिकोपतिष्ठताम् यासु त्वन्याऽन्या श्राव्यते तासु किमर्चिराद्याश्रयणम् ? इति । अत्रोच्यते,भवेदेतदेवं यद्यन्यभिन्ना एवैताः स्मृतयः स्युः, एकैव त्वेषा स्मृतिरनेकविशेषणा ब्रह्मलोकप्रतिपादनी क्वचित् केनचिद्विशेषणेनोपलक्षितेति वदामः, सर्वत्रैकदेशप्रत्यभिज्ञानादितरेतरविशेषणविशेष्यभावोपपत्तेः । प्रकरणभेदेऽपि तु विद्यैकत्वे भवतीतरेतरविशेषणोपसंहारवद्गतिविशेषणानामप्युपसंहारः । विद्याभेदेऽपि गत्येकदेशप्रत्यभिज्ञानाद्गन्तव्याभेदाच्च गत्यभेद एव । तथाहि "ते तेषु ब्रह्मलोकेषु पराः परावतो वसन्ति" "तस्मिन् वसति शाश्वतीः समाः" "सा या ब्रह्मणो जितिर्यां व्यष्टिस्तां जितिं जयति तां व्यष्टिं व्यश्नुते" "तद्य एवैतं ब्रह्मलोकं ब्रह्मचर्येणानुविन्दति" इति तत्र तत्र च तदेवैकं फलं ब्रह्मलोकप्राप्तिलक्षणं प्रदर्श्यते । यत्त्वेतैरेवेत्यवधारणमर्चिराद्याश्रयणे न स्यादिति । नैष दोषः, रश्मिप्राप्तिपरत्वादस्य । न ह्येक एवशब्दो रश्मींश्च प्रापयितुमर्हति, अर्चिरादींश्च व्यावर्तयितुम् । तस्माद्रश्मिसम्बन्ध एवायमवधार्यते इति द्रष्टव्यम् । त्वरावचनं त्वर्चिराद्यपेक्षायामपि क्षेप्रार्थत्वान्नोपरुध्यते यथा निमिषमात्रेणात्रागम्यत इति । अपि च "अथैतयोः पथोर्न कतरेण चेति" मार्गद्वयभ्रष्टानां कृष्णं तृतीयं स्थानमाचक्षाणा पितृयाणव्यतिरिक्तमेकमेव देवयानमर्चिरादिपर्वाणं पन्थानं प्रथयति । भूयांसि चार्चिरादिश्रुतौ मार्गपर्वाणि, अल्पीयांसि त्वन्यत्र, भूयसाञ्चानुगुण्येनाल्पीयसाञ्च नयनं न्याय्यमित्यतोऽपि अर्चिरादिना तत्प्रथितेरित्युक्तम्" भा० ।

"वायुमब्दादविशेषाविशेषाभ्याम्" सू० ।

"केन पुनः सन्निवेशविशेषेण गतिविशेषाणामितरेतरविशेषणविशेष्यभाव ? इति तदेतत् सुहृद्भूत्वाऽऽचार्यो ग्रथयति "स एतं देवयानं पन्थानमापद्याग्निलोकमागच्छति स वायुलोकं स वरुणलोकं स इन्द्रलोकं स प्रजापतिलोकं स ब्रह्मलोकं इति कौषितकिनां देवयानः पन्थाः पठ्यते । तत्रार्चिरग्निलोकशब्दौ तावदेकार्थौ ज्वलनवचनत्वादिति नात्र सन्निवेशक्रमः कश्चिदन्वेष्टव्यः, वायुस्त्वर्चिरादिवर्त्मन्यश्रुतः कतमस्मिन् स्थाने सन्निवेशयितव्य इति । उच्यते, "तेऽर्चिषमभिसम्भवन्ति अर्चिषोऽहरह्न आपूर्यमाणपक्षमापूर्यमाणपक्षाद्यान् षडुदङ्ङेति मासांस्तान्, मासेभ्यः संवत्सरं, संवत्सरादादित्यम् इत्यत्र संवत्सरात् पराञ्चमादित्यादर्वाञ्चं वायुमभिसम्भवन्ति, कस्मात् अविशेषविशेषाभ्याम् । तथाहि "स वायुलोकम् इत्यत्राविशेषोपदिष्टस्य वायोः स्मृत्यन्तरे विशेषोपदेशो दृश्यते "यदा वै पुरुषोऽस्माल्लोकात् प्रैति स वायुमागच्छति तस्मै स तत्र विजिहीते यथा रथचक्रस्य खण्डेन स ऊर्द्ध्वं आक्रमते स आदित्यमागच्छति" इति एतस्मादादित्याद्वायोः पूर्वत्वदर्शनाद्विशेषादब्दादित्यनयोरन्तराले वायुर्निवेशयितव्यः । कस्मात् पुनरग्नेः परत्वदर्शनाद्विशेषादर्चिषोऽनन्तरं वायुर्न निवेश्यते । नैषोऽस्ति विशेष इति । वदामः । ननूदाहृता स्मृतिः "स एतं